

ASPEKTI NOVOG DESNOG RADIKALIZMA

Theodor W. Adorno, TIM press, Zagreb, 2021., 79 str.

Damjan Stanić

Fakultet političkih znanosti
Sveučilište u Zagrebu
E-mail: damjan.stanic@studenti.fpzg.hr

Recenzija knjige
Zaprimljeno: 26. 7. 2021.
Prihvaćeno: 6. 8. 2021.

Poznati njemački politički teoretičar Theodor W. Adorno, održao je 1967. u Beču pred prepunim auditorijem bečkih studenata predavanje pod nazivom *Aspekte des neuen Rechtsradikalismus* ("Aspekti novog desnog radikalizma"). Zahvaljujući tonskom zapisu predavanja, načinjen je transkript temeljem kojega je 2019. godine u Njemačkoj objavljena knjiga istog naziva, a 2021. godine i hrvatski prijevod za kojega je zaslužan Tihomir Cipek, profesor na Fakultetu političkih znanosti. Čitatelji hrvatskog izdanja u prilici su pročitati i pogovor prvom njemačkom izdanju kojega je napisao Volker Weiß, kao i Cipekov pogovor hrvatskom izdanju.

Aspekti novog desnog radikalizma posve je netipična knjiga političke teorije, bez jasno odijeljenih tematskih cjelina, što ne treba čuditi budući da je izvorno bila riječ o predavanju, a ne o knjizi. No knjiga je, usprkos tome što je njezin sadržaj nastao sad već davne 1967. godine, gotovo pa zastrašujuće aktualna. Ona svakog čitatelja tjera da pomiče granice vlastite zone kognitivnog komfora i promišlja o meritumu onoga što možemo nazvati desnim radikalizmom, kako 1967. tako i 2021. godine. Ovo je, suštinski, knjiga o demokratskom sustavu kojega desni radikalizam konstantno izjeda koristeći upravo demokratske metode, prilagođavajući i podređujući ih, prilično efikasno, nedemokratskim ciljevima vlastita djelovanja.

Adorno čitatelja uvodi u razmatranja o desnom radikalizmu teom da društvene pretpostavke fašizma i dalje postoje. U maniri neomarksističkog autora *par excellence*, što Adorno nepobitno jest, te se pretpostavke po njemu kriju ponajprije u prevladavajućoj tendenciji koncentracije kapitala, a onim društvenim slojevima kojima prijeti deklasiranje nije jasno da desni radikalni pokreti nisu rješenje za izlaz iz situacije koja im se čini bezizlaznom. Ljudi koji se osjećaju odbačeno od društva u cjelini, koji zbog sve većeg prodora automatizacije na "tržište rada" strahuju za vlastitu egzistenciju i podaju se tzv. "bauku tehnološke nezaposlenosti" laka su meta neonacističkih pokreta. Taj Adornov uvid neizmjerljivo podsjeća na analizu Hanne Arendt u *Izvorima totalitarizma* u kojoj objašnjava kako su upravo osobe ugrožene egzistencije neizmjerljivo lagano postajale pristaše fašizma/nacizma u razdoblju uoči Drugog svjetskog rata.

Desni radikalizam, koji Adorno minuciozno opisuje ipak ne odlikuje jaka ideologija na koju se svaki pobornik može nedvosmisleno osloniti, već, dapače, slabija ideologija koju je potrebno zamaskirati onime što je naciste oduvijek "krasilo" – propagandom. Upravo je propaganda ključ političkog uspona NPD-a, u tom periodu novoosnovane političke stranke, ali, ustvari, stranke slijednice Hitlerovog NSDAP-a, koja je 1960-ih godina počela ostvarivati zapažene rezultate u regionalnim parla-

mentima diljem Njemačke. Propagandom je moguće privući sve one osobe koje ne vide nikakvu budućnost pred sobom, a osobama koje žele propast svega desni radikalizam je izrazito primamljiv jer im putem svoje propagande nudi upravo to.

Također, antisemitizam nikada, ustvari, nije nestao, nego je samo blago izmijenio vlastitu formu, donekle i supstanciju. Moglo bi se reći da je antisemitizam u Njemačkoj, na koju se Adorno uglavnom fokusira jer je najbolje poznaje, nadživio Židove. On ostaje prisutan među ljudima u ispiranju vlastitog osjećaja krivnje. Onog trenutka kada Nijemci, pokušavajući racionalizirati iracionalni genocid nad Židovima, ustanove da je "nešto moralo biti, inače ih ne bi poubijali", možemo bez dvojbe ustanoviti da je antisemitizam i dalje itekako živ. On više nije do kraja otvoren, barem ne prema Židovima, ali je zato uperen prema onome što se u očajnoj svjetini počinje nazivati "lijeva intelektualna elita".

Počinje se, isto tako, manipulirati činjenicama, ponajprije brojkama. Pa se tako u pitanje dovodi broj ubijenih Židova, ali i broj ratnih reparacija koje je Njemačka platila Državi Izrael. Čak i najmanja sumnja da nešto s tim brojkama nije posve čisto omogućuje jačanje desnog radikalizma među općom populacijom. Politički pokreti koji "jamče" da će glorificirati potonulu naciju i vratiti je na put "stare slave" postaju đavolje primamljivi, a još ako se u pozadini takvih pokreta krije neka jaka autoritarna ličnost, čega u slučaju desnog radikalizma nikada nije nedostajalo, tada možemo uvidjeti puni doseg neonacističke propagandne mašinerije usmjerene prema masi koja se osjeća ugroženo od svih, ali ne i od onih koji im neupitno donose propast.

Politike desnog radikalizma, zaključuje Adorno, one su koje neizbježno vlastite pristaše vode u propast. Radi se o duboko proračunatoj i unaprijed osmišljenoj propasti koja je upisana u samu matricu desnog radikalizma. Sam Hitler je gotovo svaki svoj govor započinjao s "radije ću si ispaliti hitac u glavu" što, uzevši u obzir da je uistinu tako i okončao vlastiti život, potiče na pomisao nije li upravo takav kraj bio zamišljen od samoga početka? Kraj koji je na cjedilu ostavio sve one koji su vjerovali da su upravo takvi politički pokreti oni koji im mogu donijeti spasenje. Umjesto spasenja, zadesila ih je okrutna sudba propasti žešće negoli ikada prije.

Adorno se zgraža nad tzv. vulgarnim idealizmom čiji prototip vidi u primisli da se iza desnog radikalizma krije nekakva ideja. Ideja se, krajnje pragmatično, zahvaljujući snažnoj propagandi, pretvara u vlastiti antipod – ona postaje sušta suprotnost vlastitog sebstva. Sadržaj ideje odjednom više nije bitan, već učinkovit surogat ideje postaje tvrdnja da ideja postoji. Pa i ondje gdje je potpuno nemoguće da postoji čak i natruha ideje. Upravo zato je moguće "rehabilitirati" nacizam, barem u nekim njegovim elementima, tvrdnjom da je on bio izgrađen na zdravim temeljima, da je njegova ideja bila čista. Onog trenutka kad se anti-ideja poistovjeti s idejom, tada jača desni radikalizam, podjednako 1922., 1933., 1941., 1967. i 2021. godine.

Weißov pogovor njemačkom izdaju sjajan je suplement relativno kratkom transkriptu Adornovog bečkog predavanja. Osim što Weiß čitatelju predstavlja cjelokupnu genezu Adornovog angažmana unutar Instituta za društvena istraživanja u Frankfurtu zajedno s, prije svega, Maxom Horkheimerom, kao i povijest Adornova interesa za aspekte desnog radikalizma, u ovom su pogovoru istaknute neke iznimno simptomatične teze kojima Adornovo transkribirano izlaganje dobiva dodatan značaj. Weiß nam, uspoređujući politički put NDP-a s onim AfD-a te uopće političke situacije 1960-ih s onom danas, pokazuje da je Adornov konačan sud o desnom radikalizmu bio kako je daleko opasnije egzistiranje (neo)fašizma unutar demokratskog poretka negoli (neo)fašističko djelovanje protiv demokracije *per se*.

Cipekov pogovor hrvatskom izdanju na sjajan način uokviruje ovu i danas aktualnu knjigu u kojoj čitatelj može steći uvid u osnove desnog radikalizma te se zaintrigirati za daljnja istraživanja kompleksne, ali izrazito interesantne teme. Cipek Adornova razmatranja povezuje sa suvremenim političkim zbivanjima u Hrvatskoj te, na vrlo plastičan način, pokušava pokazati da Adornov sud, ne samo da uspijeva gotovo neokrznuto preživjeti protok vremena, već da, uz sitne razlike, podjednako vrijedi i u Njemačkoj, Hrvatskoj ili bilo kojoj drugoj zemlji Europe.

Misaoni doseg Adornova izlaganja krije se upravo u svevremenosti ideje o postojanju političkih pokreta koji, usprkos tome što nemaju i ne mogu imati vlastitu ideju, konstantno prijete demokratskim uzusima europskih društava i nacionalnih država. Adornova knjiga *Aspekti novog desnog radikalizma* vrijedan je doprinos razmatranju europske političke suvremenosti, ali i podsjetnik da su se stvari koje se odvijaju danas već nebrojeno puta, u daleko radikalnijim formama, odvi(ja)le u prošlosti. Desni radikalizam, kao onaj koji personificirajući Wotana, priželjkuje kraj svega, katastrofu u kojoj bi se najbolje snalazio, ne može biti rješenje jer, kao što anti-ideja ne može biti supstitut za ideju, tako niti kraj ne može biti sinonim za početak. Stoga je riječ o knjizi koja nam prikazuje stvarno lice desnog radikalizma te nam služi kao odlično pomagalo za detekciju desnog radikalizma u svim svojim licima neovisno o vremenskom kontekstu. Adorno nam, zato, svima želi nedvosmišleno poručiti da ideju ne mogu imati oni koji svjesno djeluju protiv i najmanjeg začetka ideje o postojanju ideje.